

(ע"ב) זאלא טעמא דכתב רחמנא נשר הא לאו הכי הוה אמינא לילף מפרס ועזניה, הוה ליה פרס ועזניה שני כתובין הבאין כאחד, ושני כתובים הבאים כאחד אין מלמדין? – אין כוונת הקושיא שלא צריך לכתוב נשר – שודאי נצרך, שהרי לא הייתי יודע שהנשר טמא, כי אין ללמדו מן השאר לאסור – כי כל השאר הם כתובים הבאים כאחד ואין מלמדים. אלא הקושיא על תנא דברייתא שלמד עוף הבא בסימן אחד טהור, מהנשר, והלא בלאו הכי אין שייך לאסרו, כיון שאין מלמדים. (תורת חיים)

דף סב

לראשונים ז"ל שיטות חלוקות במהלך הסוגיא בגרסאותיה ובפרושיה, ובזיהויי העופות המדוכרים – ע' באריכות בתוס'; המאור הגדול; חדושי הרמב"ן, הר"ן, שו"ת הריב"ש קצא-קצב. וע"ע בבאור השיטות בהרחבה בחזון איש יו"ד יג; חדושי הגר"ח הלוי – ריש הל' מאכלות אסורות.

וזהו לשון הרז"ה בספרו המאור, לאחר שהאריך בפירושו הסוגיא:

'... וכתבתי לך שלש דרכים אלו שנחלקו בהם חכמי הדורות, להגדיל תורה. ומדברי כולן נלמוד כי כל עוף שיש בו סימן אחד שאינו דורס והשני כל שהוא – טהור הוא לדברי הכל ואין בו שום ספק לדעת הגאונים. ושלשת הפירושים שכתבנו כולם נכוחים למבין לפרש בהם ההלכה, אבל לעשות בהם מעשה, הדעת מכרת כדברי הר"ר יעקב ז"ל... ולפי שרבו הפירושים והדעות בהלכה זו, יש לנו להזהר בעוף הבא בשני סימנין... ונהגו בני דורנו לסמוך בסימן הבא על קורקבן נקלף ביד, עפ"י הגאונים ז"ל. וקבלנו במסורת מאבותינו ומזקנינו הקדמונים, כי כל שחרטומו רחב או שיש לו כף הרגל שקורין פוט"א כמו שיש לאווז – אין להסתפק בדריסתו, בידוע שאינו דורס...'

והכתב הרשב"א: 'זמכל מקום, מתוך שרבו בזה הסברות והפירושים, אין לסמוך בעוף הבא לפנינו בלא ארבעה סימני טהרה לאכלו אלא במסורת, וכן כתב רש"י זכרוננו לברכה... עוף שמסרו לנו אבותינו בטהור – טהור, ושלא מסרו לנו – יש לחוש.'

על השערות שונות אודות זיהוי העופות – ע' בפרוטרוט בספר 'מזון כשר מן החי' ח"א; שיחת חולין – בסוגיתנו.

'עוף המסרט כשר לטהרת מצורע וזו היא סנונית לבנה שנחלקו בה ר' אליעזר וחכמים... לאפוקי דבתי, דאוכמתי' – במשנת נגעים (יד) מפורש שצפורי מצורע הן צפורי דרור. ושאמרו כאן 'עוף המסרט כשר לטהרת מצורע' היינו צפור דרור, שהיא דרה בבית כבשדה ואינה יראה מבני אדם ואינה מקבלת מרות (וזהו 'עוף המסרט').

אלא שאותן צפורי דרור הדרות בבית והן שחורות – טמאות, כמבואר כאן, (וכן סנונית לבנה – לר' אליעזר). הרי נתבאר כאן שצפורי דרור, יש מהן טהורות, והן אותן הכשרות לטהרת מצורע, שנאמר בהן 'טהורות'. ויש מהן טמאות. (כן באר בנקודות הכסף יו"ד סו"ס פב בדברי התוס' להלן קלט ותשובת מהרי"ק קנח. וכן הביא מהרמב"ן בפירושו לתורה ועוד, שיש בצפורי הדרור טמאים וטהורים. וכיו"ב כתב בפרי חדש (הל' יום טוב תצו סק"ט), שצפור דרור כוללת טמאים וטהורים, ואינו שם מין.

ואמנם כתב מהרי"ק שנהגו איסור גם בזה שכריסה לבנה, שלא יבואו העולם לטעות ולהחליף זו בזו, לפי שהן דומות וגם שוכנות ביחד.

וכל זה דלא כדברי הט"ו שם, שנקט בהחלט שצפור דרור טהורה.

(ע"ב) 'כל העופות פוסלין מי חטאת חוץ מן היונה' – רש"י פרש שהעופות פוסלים משום המים החוזרים ונופלים והרי הם כמים שנעשית בהם מלאכה. והתוס' (ט: ד"ה אם) תמהו מה מלאכה שייכת בשתייה. ופרשו, משום תערובת המים שחזרו מן העוף אל הכלי, והרי אינם 'מים חיים' (וכן משמע בפרוש רבנו גרשום כאן, שפסולים משום שאובין). או טעם הפסול מפני הרוק הבא מן העוף. בתרומת הדשן (רס) דן אודות מים ששתו מהם תרנגולים, האם כשרים לנטילת ידים אם לאו. וכתב שאפילו לשיטת רש"י שנידונים כמים שנעשית בהם מלאכה (והלא מלאכה פוסלת גם לענין נטילת ידים) – נראה שדוקא במי-חטאת החמירו שאין המים בטלים ברוב, (וגם שיעור הזאה בכל שהו) אבל לענין נטילת ידים ודאי הם בטלין במיעוטן לשאר המים. (וכן נפסק להלכה – או"ח קס, ד). (פשוט הדבר, גם לרש"י, שהשתייה מתוך המים כשלעצמה אינה נחשבת כ'מלאכה' לפסול את כל המים שבכלי כמים שנעשתה בהם מלאכה – שאם כן היה בדין שגם יונה תפסול, לפי שמצצה ושתתה מהם – אלא ודאי אין השתייה כמלאכה, אלא סובר רש"י שהמים שהיו בחרטום העוף, כיון שנעשה בהם שימוש, הרי הם כמים שנעשתה בהם מלאכה, וכשחוזרים פוסלים את שאר המים).

'כל שנשתנה שמו קודם מתן תורה והקפידה תורה עליו, יש לו שם לווי – פסול, והני לא נשתנו שמן קודם מתן תורה' – דבר פשוט ומבואר, מכאן ומכמה סוגיות, שכל דבר מסוים שקראתו תורה בשם כלשהו, גם אם במשך הדורות ישתנה שמו לשם אחר, או דבר אחר ישתנה שמו להקרא בשם הדבר הזה – אין שינוי השמות משנה את הדין, שאין השם גורם אלא מהות הדבר קובעת, והשם אינו אלא סימן. הלכך אין לנו לילך אלא לפי שם הדבר שהיה לדבר בזמן נתינת התורה. (עפ"י תשב"ץ ח"ב ד)

'הני כרוי דבי חילפי – הגדלים באגמים, במקום סוף וגומא – שרו. ודבי כרבי – במקום ערמות עפר – אסירי'. (עפ"י הערוך. ורש"י פרש (עפ"י אוצר לעזי רש"י): 'חלפי' – ספרדים. 'כרבי' – כרוב).

'דרש מרימר: תרנגולתא דאגמא אסירא. חזיוה דדרסה ואכלה, והיינו גירותא' – 'לכן אנשי לבב שמעו לי, שאותן האווזות שנוצות שעל גלגולתן קצתן זקופים כעין כרובל – אין להתירן כי אם אחר בדיקת הגלגולת אם שלם הוא בלא סדק או נקב אפילו משהו. ואף על גב דעד הנה היו נוהגין בהם היתר – אין מזה ראייה, דהא אמרינן בחולין: דרש מרימר תרנגולתא דאגמא אסירא, חזיוה דדרסה וכו' ופרש"י, דהך תרנגולתא היו מחזיקים בטהורה ואח"כ חזיוה... עכ"ד – משמע דמכמה דורות היו מחזיקים אותה בטהרה ולא נתנו לב לחקור עליה אם דורסת או לא, ולא נודע איסורא, ואחר כך אירע שראו שדרסה ואסרוה. והכי נמי גידון דידן, כיון דמסורת בידינו לאכול אווזות דידן, וקיימא לן שאין צריך לבדוק אחר שום טריפות שלא נודע טריפותה, ואף שיש לחלק קצת ולומר דהתם פעמים דורס ופעמים לא, כמו שכתב הבית-יוסף (פב), מכל מקום ודאי אי שמו לב לחקור עליו היה מתברר איסורו...'. (מתוך תבואות שור סו"י ל. וע' בשו"ת משיב דבר (ח"ב סו"י כב) שכתב שמסתמא לא היתה להם מסורת להתייר, אלא שנהגו בו התר לפי שדימו שהוא מין תרנגול. ואעפ"י כ' עד שלא ראו שהוא דורס, לא היו מוחים בדבר – לפי שכבר יצא בהתר – הגם שאין בו מסורת להיתר).

*

אזוב ולא אזוב יון ולא אזוב כוחלי ולא אזוב רומי ולא מדברי ולא כל אזוב שיש לו שם לווי' – אזוב מורה על ענוה, כמו שאמרו חז"ל (תנחומא – מצורע, ג) ישפיל עצמו כאזוב. וכמה מיני ענוה פסולה יש או ענוה שאינה שלמה; –

אזוב יון – שבאמת אינו עניו אלא שחכמתו תחייב אותו שכך ינצח מה שחפץ. כגון שיש אדם שתקוף ממנו, ואם יתיהר כנגדו – לא ישמע הלה את דעתו.
אזוב כוחלי – מחמת שרואה שבני אדם מייקרים ומחשיבים מדה זו, לפיכך הוא מתנהג בה, וצובע עצמו כעניו.
אזוב רומי – שנמצא בו גאות כל כך עד שלא יאות לפניו להתגאה אלא בפני אנשים גדולים.
אזוב מדברי – שלא נמצא בו באמת דבר טוב מה להתכבד, לכן אינו חושש על בזיונו.
אלא 'אזוב' סתם – מי שהש"י חננו במעלות ומדות טובות והוא מלא תורה ואינו מתגאה, שיועד ומכיר שהכל הוא מהש"ת, שחנן אותו – לזה נקרא עניו. (מי השילוח ח"א – לקוטי הש"ס, סוכה)

דף סג

ענינים; פרפראות

'שלך – זה השולה דגים מן הים... ר' יוחנן כי הוה חזי שלך אמר, משפטיך תהום רבה' – מדברי רבותינו כאן מבואר, שקיימת השגחה פרטית על כל מאורע בעולם, כקטן כגדול, ואפילו בבעלי חיים; הקב"ה מזמין את השלך ליתן עונש לאחד מדגי הים הקטנים. וזהו שקרא ר' יוחנן משפטיך תהום רבה – אין כאן תופעה 'טבעית' כללית, אלא השגחה פרטית על כל יצור ויצור. (עפ"י בעל התניא מובא בליקוטי שיחות ח"ז עמ' 36).

ובספרי כמה מן ראשונים נמצא, שההשגחה בבעלי חיים אינה אלא על המין בכללו ולא על הפרט – ע' מו"ג ח"ג ספי"ז; החינוך, ועוד. וע' כאן ברש"י שני פירושים.

רחם – זו שרקק... דתיב אמירי ועביד שרקק' –

'...שבכל אות מאותיות א"ב יש בו כח חיים מיוחד... ולכך בלשון הקודש יש לקול הבעלי חיים כל אחד שם מיוחד, כמו געיה לשור ועריגה לאיל ושאגה לארי וכדומה, בודאי כל אחד משמיע בקולו אותיות אלו; השור ג"ע וכן כולם, וכן צפצופי עופות משמיעים אויות צ"ף ושריקת תרנגול. ובבבא-בתרא (כג.) 'אפיקו לי קורקור' – כי קול העורב אותיות ק"ר. ובפרק אלו טרפות ברחם דעביד שרקק ועל שמו נקרא כך בלשון רז"ל ובתרגום ירקרוקא – על שם קולו ר"ק. והעורב שממונה על בשורות רעות, כמו שאיתא [בסוף ספר הגלגולים] והיינו מפני אכזריותו, ובודאי כל אחד כפי מה שהוא טבעו ותולדתו הרי ממונה כחו על אותו דבר, והוא בטבעו אכזרי כמו שאז"ל (בעירובין כב.), לכך קולו אותיות ק"ר, שהם אתון דשיקרא, כמו שאמרו בזהר (ח"א ב:), והוא קליפת עמלק אשר קרך...'

ורחם שמביא רחמים לעולם עביד שרקק – הוא צירוף אחר מאותיות שקר לאותיות שרק, כטעם אשרקה להם ואקבעם ומביא רחמים. ואין כאן מקום מזה, וזהו הוא כל עומק חכמת הטיריין ושיחת עופות... (מתוך ליקוטי מאמרים לר"צ הכהן, עמ' 126).

למה נקרא שמה חסידה – שעושה חסידות עם חברותיה' –

'... כי כל דבר שהוא בתורת מדה ואינו בדעת והשכל בשביל להרבות כבוד שמים, אף שהוא

(התוס' צדדו בכמה אופנים: הספק אינו אלא בחו"ל, אבל בארץ ודאי אסור הדבר ב'לאו'. עוד אפשר, גם בארץ נסתפקו אליבא דר' אושעיא ולא אליבא דרבנן. עוד כתבו שגם לחכמים משתנה הדבר במינים מסוימים (ע' מנחות טו). עוד צדדו שהספק אינו אלא בבני-נת, שגם הם מוזהרים על הכלאים (ע' סנהדרין נו), אבל ישראל – ודאי חייב).

דפים טא – טב

קא. מהם סימני טהרה בעופות? האם צריך את כל הסימנים להתיר, או די בחלקם? העופות הטמאים המפורשים בכתוב – האם יש בהם מקצת מסימני טהרה?

ארבעה סימני טהרה מנו בעופות: עוף שאינו דורס (רש"י: דורס – אוחו בצפרניו את המאכל כשאוכל. ר"ת: אוכלו מחיים ואינו ממתין שימות); יש לו אצבע יתרה; יש לו זפק; קרקבנו נקלף. כל עוף דורס – בידוע שהוא טמא. (וכתב בספר יראים (קלא), אפילו יש בו שלשה סימני טהרה, אם הוא דורס – הרי הוא בכלל הנשר שאסרה תורה, אלא שנשתנו עליו סדרי בראשית בשאר סימניו. ובחדושי חת"ס כתב לפי"ז שאפילו עוף הידוע כטהור, כגון תורים, אם בזמן מן הזמנים ימצא שטבעו לדרוס – טמא. ובשבט הלוי (ה"ב כט) פקפק בדבר, שאין כוונת היראים אלא על מין שאינו ידוע לנו שהוא טהור, אם ראינוהו דורס הרי זה סימן טומאה, אבל לא במין המוחזק כטהור).

שיטת תנאים נוספות בסימני טומאה וטהרה בעופות – ע' להלן סה.

תני ר' חייא: עוף שיש בו סימן טהרה אחד (בלבד) – טהור. ובלבד שיכיר שאינו שייך למין הפרס או העזניה, שגם בהם נמצא סימן טהרה אחד (רב נחמן). ולאמימר, אין צריך לחוש שמא הוא פרס ועזניה, לפי שאינם נמצאים בישוב. ובלבד שאינו דורס. (להתוס', הוא הסימן האחד. ולרש"י הפירוש הוא שאינו כשר אלא כל זמן שלא ראינוהו שדרס. וע' ר"ג ורמב"ם.

מבואר להלן (סג. לפרש"י, וע"ש בתוס' פירוש אחר), שיש מקומות שהפרס והעזניה מצויים בישוב, ובאותם מקומות אין להתיר עפ"י סימן אחד).

המפורשים בתורה – יש מהם ללא שום סימן טהרה (נשר); יש בעלי סימן אחד (פרס ועזניה. באחד מהם קיים סימן טהרה שאינו בכל שאר העופות הטמאים המפורשים); יש בעל שני סימני טהרה (העורב). ושאר כל העופות המפורשים – בעלי שלשה סימנים (כ"ה לגרסת רש"י והגאונים. ויש גרסאות אחרות, ולשיטתן אין בהם אלא סימן טהרה אחד או שנים. לרבנו תם, י"ט עופות והעורב – אינם דורסים).

א. התוס' צדדו לומר, שיש להתיר כל עוף שקרקבנו נקלף ויש בו סימן טהרה אחד נוסף.

ב. כל שאר העופות שבעולם, מלבד המפורשים בתורה לסוגיהן – טהורים, ואם בקי בכל המינים המפורשים ובשמותיהם, יכול לאכול כל השאר, כדלהלן סג.

ג. למעשה, אין עוף נאכל אלא במסורת, שאין אנו בקיאים בהם ובסימניהם. עפ"י רש"י וש"פ).

דף טב

קב. א. את כל ערב למינו – מהו 'למינו'?

ב. איזוהי צפור האמורה בתורה בטהרת המצורע?

ג. מים ששתו מהם עופות – האם כשרים למי חטאת?

ד. דבר שיש לו שם לווי – האם הוא נכלל בהגדרת אותו דבר שנאמר בתורה באופן סתמי?
ה. עוף שקרקבנו נקלף בסכין ולא ביד, או שאין קרקבנו נקלף אלא לאחר שהניחוהו בחמה ונרפה – האם הוא בכלל 'קרקבנו נקלף' להיות סימן טהרה?
ו. האם שייך מין בעל-חיים שהזכרים שבו אסורים והנקבות מותרות, או להפך?

א. למינו שנאמר בעורב – לר' אליעזר, הוא הזרזר, וכן סנונית לבנה, שהם רגילים לשכון עם העורב. וחכמים חולקים, לפי שלזרזר יש זפק והסנונית הלבנה קורקבנה נקלף. אלא למינו כולל עופות אחרים הדומים לעורבים (עפ"י תוס'. ולהלן סג. אמרו שהוא עורב שראשו דומה לשל יונה).
(ור"א סובר שאעפ"י ששונים בסימנים, נחשבים מאותו מין, שלא לחנם הלך הזרזר אצל העורב. רש"י. או משום שזפק הזרזר קטן וקורקבן הסנונית אינו נקלף בידיים. עפ"י תוס').
ללשון אחת (בדברי אמימר), מחלוקת ר"א וחכמים בסנונית שכרסה ירוקה, אבל זו שכרסה בהירה – לכו"ע מותרת. ולר"א מחלוקתם בלבנה אבל הירוקה אסורה לכו"ע. ולשתי הלשונות הלכה שזו שכרסה לבנה מותרת, והירוקה – אסורה.
(התוס' האריכו לדון בויהיו של העורב ובסימניו.
הרמב"ם פסק שהזרזר אסור כעורב, אבל לענין שאר מינים השוכנים עם הטמאים פסק כחכמים ולא כר"א. ע' שו"ת רדב"ז ח"ה אלף תקסה).

ב. אמר רב יהודה: עוף המסרט כשר לטהרת מצורע, והוא 'צפור' שנאמר בתורה. וזו היא סנונית לבנה שנחלקו בה ר"א וחכמים. (וצ"ל שפסק כחכמים שהיא מותרת, כי לאמימר לר"א שפסק כר' אליעזר, סנונית זו אינה כשרה למצורע, שהרי נאמר בצפורי מצורע טהורות. רש"י.
במשנה בנגעים מפורש שצפור של מצורע היא צפור דרוו הדרה בבית כבשדה, והסנונית שאמרו כאן, היא מכלל צפורי דרוו. וע' מהרי"ק קנח; ט"ז ס"ו פב).

ג. מים שעופות שתו מהם – פסולים למי חטאת, לפי שהם קולטים מים בהרטומיהם ומגביהים אותם, ומקצת מן המים חוזר לכלי, (והרי הם כמים שנעשית בהם מלאכה, או פסולים משום שאובים. ע' בראשונים), מלבד היונה, שהיא מוצצת, והמים הבאים לפיה אינם חוזרים. וה'תסיל', אף שהיא מין יונה ומוצצת – כיון שהיא מקיאה למים, פוסלת מפני פליטה זו, (אם משום שהוא כרוק או משום מלאכה הפוסלת במים).

ד. אביי אמר: כל דבר שנשתנה שמו קודם מתן תורה והקפידה תורה עליו להזכירו בשם מסוים (כגון 'אזוב' שהזכירתו תורה בכמה מקומות ולא נשמט לנו המקרא לכתבו בשם לווי) – אינו כשר בו אלא זה שהוא ללא שם לווי. אבל דברים שנשתנו שמם וכינויים לאחר מ"ת – אין להקפיד אם יש להם שם לוואי אם לאו.
רבא אמר, תורים שיש להם שם לוואי, היות ובמקומם הם מכונים בסתם, ללא שם לוואי – כשרים.

ה. עוף שקרקבנו נקלף רק בסכין ואינו נקלף ביד – הרי זה ספק אם הוא בכלל 'קרקבנו נקלף'. אבל אם נקלף ביד, אעפ"י שכל עוד לא הניחו בחמה אינו נקלף – הרי זה סימן טהרה.

ו. אמרו על עוף המכונה 'תרנגולא דאגמא' שהוא אסור, ואילו 'תרנגולתא דימא' – מותרת. ופרשו כאן התוס' שהם שני מינים שונים שנקראים כן, אבל אין חילוק בין זכרים ונקבות באותו המין, שכל היוצא מן הטהור – טהור.